

УДК 159.99:261.7(343.8)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-102-3-27-36>

РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСЛАВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСУДЖЕНИХ РЕЦИДИВІСТІВ

Ю. Ю. Бойко-Бузиль

ORCID 0000-0002-1715-4327

М. О. Супрун

ORCID 0000-0002-4198-9527

І. В. Пахомов

ORCID 0000-0002-6101-9384

Результатом ресоціалізації, як одного із пріоритетних завдань пенітенціарної системи України, є зміна особистісних якостей засудженого, яка обумовлює його подальшу саморегульовану стабільну соціально-нормативну поведінку після звільнення, що детермінує не лише поновлення його соціального статусу, але і повернення в соціум як повноправного та правослухняного члена суспільства. Підкреслено, що поверхнєве ставлення до соціально-психологічної складової процесу ресоціалізації призводить до того, що просоціальні моральні та правові цінності сприймаються засудженими як зовнішні, а їх інтеріоризація не відбувається.

В даній статті актуалізовано застосування духовно орієнтованих методів ресоціалізації засуджених. Позаяк звичайні засоби ресоціалізації (режим, навчання, громадський вплив, праця, соціально-виховна та психологічна робота тощо), як правило, не мають істотного впливу на засуджених рецидивістів, яким характерно нівелювання просоціальних цінностей цінностями злочинної субкультури. Доведено, що формування православних цінностей дозволяє засудженим досягти позитивних результатів у процесі їх виправлення та ресоціалізації, розкаяння і примирення, отримання навичок відповідального життя. Подано результати впровадження психокорекційної програми формування православних цінностей у засуджених рецидивістів на прикладі діючої установи виконання покарань. Акцентовано увагу на результатах опитування засуджених, які є членами православної общини та учасниками програми формування православних цінностей. Звернено увагу на

особливості інтеріоризації засуджених в процесі проходження даної програми. Визначено важливість та дієвість духовно-орієнтованого тренінгу як інтерактивного засобу православної педагогіки та психології. Наголошено, що засуджені рецидивісти, які є постійними членами православної общини та активними учасниками програми формування православних цінностей, здобувають не лише нові знання щодо них, але й формують навички їх застосування, відтак прогноз їхньої ресоціалізації вбачається позитивним.

***Ключові слова:** результати психокорекційної програми, засуджені рецидивісти, православна община, інтеріоризація православних цінностей.*

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із пріоритетних завдань пенітенціарної служби України є ресоціалізація засуджених, яка передбачає їх відновлення у соціальному статусі повноправного та правослухняного члена суспільства. При цьому ресоціалізація засуджених розуміється як соціально-психологічний феномен, який можливо та необхідно вивчати і описувати в категоріях, поняттях, закономірностях, принципах, методах, які прийняті у соціальній психології, православної психології та педагогіці.

Результатом ресоціалізації є зміна особистісних якостей засудженого, яка обумовлює його подальшу саморегульовану стабільну соціально-нормативну поведінку після звільнення. Позаяк поверхнєве ставлення до соціально-психологічної складової процесу ресоціалізації призводить до того, що просоціальні моральні та правові цінності не сприймаються засудженими, або сприймаються як зовнішні, а їх інтеріоризація не відбувається взагалі. Тоді як інтеріоризація цінностей кримінальної спільноти відбувається швидко і ефективно.

Зазначене особливо актуальне щодо засуджених рецидивістів, як специфічної категорії спецконтингенту установ виконання покарань, які найменше піддаються виховному і психологічному впливу, мають виражений кримінальний стереотип поведінки, антисоціальну спрямованість, добре адаптовані до умов позбавлення волі, часто з неповагою ставляться до суспільних цінностей або не рахуються з ними, в той же час високо цінують кримінальні цінності й найчастіше є носіями злочинної субкультури, у більшості із них втрачені соціально-корисні зв'язки та навички життя у суспільстві загалом. Тому звичайні засоби ресоціалізації засуджених (режим, навчання, громадський вплив, праця, соціально-виховна та психологічна робота тощо), як правило, не мають істотного впливу на рецидивістів. Бо навіть сформовані просоціальні цінності нівелюються цінностями злочинної субкультури. Саме тому переважна більшість засуджених рецидивістів знов повертаються до місць

позбавлення волі, а їх ресоціалізація не відбувається. Відтак увагу нашого дослідження спрямовано на практику застосування духовно орієнтованих методів, які не лише мають використовуватись поряд із загальновизнаними методами ресоціалізації, але і забезпечують закріплене у ст. 35 Конституції України право на свободу світогляду і віросповідання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Релігійна діяльність засуджених України реалізується шляхом участі у програмі «Духовне відродження». Програму затверджено Наказом Міністерства юстиції України № 1418/5 від 16.05.2016, а метою визначено формування у засуджених зрілої морально-етичної свідомості, каяття у скоєному злочині. Основними завданнями програми є: взаємодія з релігійними організаціями; задоволення релігійних потреб засуджених; підвищення значення духовних традицій і релігійної культури в морально-етичному вихованні засуджених; розвиток корисної ініціативи та творчих здібностей засуджених; запобігання морально-психологічній деформації, пов'язаній з позбавленням волі. Після звільнення з пенітенціарної установи особи можуть продовжувати релігійну діяльність на волі. Забезпеченням функціонування програми «Духовне відродження» у пенітенціарних установах України займаються в'язничні капелани, насамперед священнослужителі Української Православної Церкви.

Опрацювання робіт щодо ресоціалізації засуджених рецидивістів демонструє, що нині існує досить мало праць, які безпосередньо присвячені дієвості та ролі духовно орієнтованих методів у ресоціалізації. Поряд із цим, низка авторів (Н. Колесникова (2017), І. Шагарова та Р. Ашрапова (2013)) переконливо доводять, що засуджені, які є членами православної общини, краще адаптуються до умов позбавлення волі, надалі характеризуються просоціальною спрямованістю, мають адекватну самооцінку, у житті керуються насамперед православними цінностями, що вбачається сприятливим прогнозом їхньої ресоціалізації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Про релігійну ресоціалізацію доцільно говорити лише тоді, коли релігійна соціалізація засудженого не відбулася, і мала місце релігійна десоціалізація. Тобто коли засуджений втратив сформовані раніше релігійні цінності, настановлення та орієнтації. У випадку, коли засуджений ніколи їх не мав, доцільно говорити про його релігійну соціалізацію. Засоби релігійної соціалізації та ресоціалізації аналогічні: православна община, священнослужителі та духовно досвідчені миряни, духовна література, участь у житті православної общини, застосування методик православної автотрансформації (піст, молитва,

Таїнства тощо). Ми стверджуємо, що цілеспрямований вплив на цінності необхідно здійснювати за допомогою духовно орієнтованих методів. Бо злочинна поведінка, яка зумовлюється антисоціальною спрямованістю особистості, може найбільш ефективно корегуватися саме цими методами, в той час як тільки загальноприйнятими («традиційними») методами ресоціалізації досягти цієї мети неможливо, оскільки глибинні психологічні механізми можуть коректуватись лише духовно орієнтованими методами.

Практичний досвід діяльності в установах виконання покарань та спілкування із діючими працівниками пенітенціарних закладів, в рамках перепідготовки та підвищення кваліфікації в закладах освіти, які здійснюють підготовку персоналу для Державної кримінально-виконавчої служби України, доводять, що успішна корекція специфічних ознак засуджених рецидивістів в процесі їхньої ресоціалізації потребує застосування духовно орієнтованих методів, яким нажаль приділяється недостатньо уваги. Саме за допомогою духовно орієнтованих методів засуджені рецидивісти можуть навчитися більш адекватному реагуванню на життєві ситуації, що поступово закріпиться у нових соціально прийнятних установках, сприятиме формуванню нових соціально корисних цінностей, особистісних рис, зацікавлень у процесі самореалізації через самовдосконалення, позитивне спілкування, працю, творчість, релігійну діяльність тощо.

Зазначене обумовило постановку дослідницького завдання, а саме: представити узагальнені результати впровадження психокорекційної програми формування православних цінностей засуджених рецидивістів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Впровадження психокорекційної програми формування православних цінностей засуджених рецидивістів проведено на базі Державної установи «Білоцерківська виправна колонія (№ 35)» серед активних членів православної общини установи, які погодилися на участь у психокорекційній програмі (експериментальна група). До контрольної групи включені члени православної общини установи, які не брали участь у програмі. Кількість досліджуваних експериментальної групи – 53 особи, контрольної групи – 50 осіб. Соціально-психологічні особливості досліджуваних засуджених опубліковані раніше (Бойко-Бузиль, Супрун, Пахомов, 2021).

Мета психокорекційної програми полягала у формуванні православних цінностей засуджених та проводилася у формі духовно-орієнтованого тренінгу із застосуванням низки інтерактивних методів:

рольова гра, розгляд практичних ситуацій, робота в групах, перегляд та обговорення відео тощо.

Перед початком реалізації психокорекційної програми засудженим експериментальної та контрольної груп було запропоновано назвати необмежену кількість православних цінностей. Більшість засуджених назвали: Бог (Христос, Трійця, Святий Дух) (75,5% осіб експериментальної групи та 86,0% осіб контрольної групи), Церква (77,4%; 84,0%), віра (69,8%; 82,0%), надія (56,6%; 62,0%), любов (64,2%; 70,0%), Біблія (52,8%; 48,0%), родина (62,7%; 64,0%), молитва (64,2%; 60,0%), піст (64,2%; 52,0%).

Значна частка засуджених експериментальної та контрольної груп також вказали наступні цінності: богослужіння (Літургія, Таїнства, храм, ікона) (45,3%; 44,0%), Царство Небесне (37,7%; 40,0%), духовенство (41,5%; 44,0%), смирення (37,7%; 38,0%), світ (43,4%; 36,0%), людина (47,2%; 40,0%), душа (45,3%; 48,0%), милосердя (35,8%; 38,0%), послух (34,0%; 28,0%), святі (45,3%; 40,0%), сумління (27,7%; 24,0%), страх Божий (28,3%; 24,0%), терпіння (45,3%; 40,0%), праця (30,2%; 34,0%).

Виявилось, що названі засудженими обох груп перед початком психокорекційної програми православні цінності дуже схожі: теологічні (Бог, Царство Небесне), антропологічні (душа, людина), еkleзіологічні (Церква, богослужіння, Біблія, духовенство, святі), аскетичні (віра, надія, любов, смирення, молитва, піст, милосердя, послух, сумління, страх Божий, терпіння та праця) та соціальні (родина). В процесі реалізації психокорекційної програми кожній з цих цінностей присвячувалося окреме заняття.

З метою оцінки ефективності програми до та після її проведення у засуджених експериментальної та контрольної груп за допомогою анкетування визначали деякі показники релігійної соціалізації (частота відвідування Храму, молитви, сповіді та причастя, читання духовної літератури, плани щодо членства у православній общині на волі).

Анкетування показало, що після проведення психокорекційної програми збільшилася частота відвідування засудженими експериментальної групи Храму: якщо до її проведення переважна більшість їх (79,2%) відвідували храм щотижня для участі у богослужінні і лише незначна частка засуджених (20,8%) відвідували храм частіше (актив православної общини), то після її проведення усі засуджені почали кілька разів на тиждень збиратися у храмі для проведення спілкування, перегляду відеофільмів та обговорення духовної літератури, чого не відбулося у засуджених контрольної групи, які продовжили відвідувати Храм щонеділі на богослужіння. Це свідчить про ефективність психокорекційної програми

для залучення засуджених до позабогослужбових заходів у Храмі (недільна школа, дискусійний клуб, читацький, хоровий та художній гуртки).

Збільшилася також і частота молитви засуджених експериментальної групи: після проведення психокорекційної програми усі засуджені почали виконувати ранкове та вечірнє молитовне правило, тоді як до її проведення таких осіб було лише 15,2% (актив общини), чого не відбулося у засуджених контрольної групи.

Після проведення психокорекційної програми збільшилася і частота сповіді засуджених експериментальної групи: усі вони почали сповідатися щотижня, тоді як до її проведення 79,2% сповідалися щомісяця, і лише 20,8% – щотижня (актив общини), чого не відбулося у засуджених контрольної групи, які всі сповідаються щомісяця.

Частота прийняття причастя у засуджених експериментальної групи також збільшилася: якщо до проведення психокорекційної програми більшість опитаних (79,2%) причащалися кілька разів на рік, і лише 20,8% – щомісяця (актив общини), то після її проведення усі засуджені стали причащатися щомісяця, чого не відбулося у засуджених контрольної групи, які продовжили причащатися кілька разів на рік.

В процесі проведення програми змінилася також кількість та характер духовної літератури, яку читали засуджені експериментальної групи: збільшилася частка осіб, які прочитали Новий Завіт (з 24,5% до 77,4%), Старий Завіт (з 9,4% до 56,6%), Життя Святих (з 22,6% до 67,9%), богословську (з 7,5% до 35,8%) та популярну православну літературу (з 20,8% до 45,3%), деякі засуджені навіть почали знайомитися з Творіннями Святих Отців. У засуджених контрольної групи істотних змін не відбулося. В результаті виявилось, що православна бібліотека установи не може задовольнити збільшений попит засуджених на ряд видань. Тому було прийнято рішення поповнити її православною періодикою, новими виданнями популярної та богословської православної літератури, Творіннями Святих Отців, православною періодикою.

Після проведення психокорекційної програми усі засуджені експериментальної та контрольної груп знов висловили прагнення після звільнення бути членами православної общини по місцю проживання.

Також після проведення психокорекційної програми відбулися зміни у кількості православних цінностей, які назвали засуджені експериментальної групи: Бог (з 75,5,% до 100,0%), Церква (з 77,4% до 100,0%), віра (з 69,8% до 100,0%), надія (з 56,6% до 73,6%), любов (з 64,2% до 84,9%), богослужіння (з 45,3% до 71,7%), Біблія (з 52,8% до 79,2%), Царство Небесне (з 37,7% до 69,8%), духовенство (з 41,5% до 69,8%), смирення (з 37,7% до 69,8%), світ (з 43,4,% до 64,2,%), людина (з 47,2% до 67,9%),

родина (з 62,7% до 84,9%), молитва (з 64,2% до 83,0%), піст (з 64,2% до 81,1%), душа (з 45,3% до 71,7%), милосердя (з 35,8% до 60,4%), послух (з 34,0% до 60,4%), святі (з 45,3% до 71,7%), сумління (з 27,7% до 64,2%), страх Божий (з 28,3% до 52,8%), терпіння (з 45,3% до 64,2%), праця (з 30,2% до 62,3%). У засуджених контрольної групи значних змін не відбулося.

Більшість засуджених експериментальної групи зазначили, що заняття у межах програми формування православних цінностей: надали їм нові знання про Православну Церкву (95,6%), зміцнили їх віру (87,5%), покращили стосунки з іншими засудженими (74,5%), адміністрацією (61,5%) та рідними (58,0%), мотивували до більш інтенсивного релігійного життя (молитва, Таїнства, читання духовної літератури) (44,5%), сприяли змістовному проведенню дозвілля (38,0%).

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

В даній статті актуалізовано застосування духовно орієнтованих методів ресоціалізації та наведено результати впровадження психокорекційної програми формування православних цінностей засуджених рецидивістів. Звернено увагу на особливості інтеріоризації засуджених в процесі проходження даної програми. Наголошено, що формування православних цінностей дозволяє засудженим досягти позитивних результатів у процесі їх виправлення та ресоціалізації, розкаяння і примирення, отримання навичок відповідального життя. Визначено важливість та дієвість духовно-орієнтованого тренінгу як інтерактивного засобу православної педагогіки та психології, що і обумовило перспективи подальших наукових розвідок, а саме: підготовка методичних рекомендацій щодо застосування духовно-орієнтованого тренінгу в установах виконання покарань.

Література

1. Бойко-Бузиль Ю. Ю., Супрун М. О., Пахомов І. В. Соціально-психологічний аналіз православної общини засуджених. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. 2021. Вип. 1 (100). С. 34–46.
2. Колесникова Н. Е. Сравнительный анализ социально-психологических характеристик верующих и неверующих граждан, отбывающих наказание (на примере христианского вероисповедания). *Уголовное судопроизводство: проблемы теории и практики*. 2017. № 4. С. 112–115.
3. Шагарова И. В., Ашрапова Р. Р. Религиозная ориентация как фактор копинг-поведения, оценки ситуации и адаптации к условиям исправительного учреждения осужденных. *Вестник Омского университета. Серия «Психология»*. 2013. № 2. С. 49–56.

References

1. Boiko-Buzil, Yu. Yu., Suprun, M. O., & Pahomov, I. V. (2021). Sotsialno-psihologichnyi analiz pravoslavnoi obshchiny zasudzhennykh [Socio-psychological analysis of the Orthodox community of convicts]. *Duhovnost osobistosti: metodologiya, teoriya i praktika: zbirnyk naukovykh prats. 1 (100)*, 34–46 (ukr).
2. Kolenikova, N. E. (2017). Sravnitelnyi analiz sotsialno-psihologicheskikh kharakteristik veruyushchikh i neveruyushchikh grazhdan, otbyvayushchikh nakazaniye (na primere khristianskogo veroispovedaniya) [Comparative analysis of the socio-psychological characteristics of believers and non-believers serving their sentences (on the example of the Christian religion)]. *Ugolovnoye sudoproizvodstvo: problemy teorii i praktiki*, 4, 112–115 (rus).
3. Shagarova, I. V., & Ashrapova, R. R. (2013). Religioznaya orientatsiya kak faktor koping-povedeniya, otsenki situatsii i adaptatsii k usloviyam ispravitel'nogo uchrezhdeniya osuzhdennykh [Religious orientation as a factor of coping behavior, assessment of the situation and adaptation to the conditions of the penitentiary institution]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya "Psikhologiya"*, 2, 49–56 (rus).

РЕЗУЛЬТАТЫ ВНЕДРЕНИЯ ПСИХОКОРЕКЦИОННОЙ ПРОГРАММЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОСЛАВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ОСУЖДЕННЫХ РЕЦИДИВИСТОВ

Ю. Ю. Бойко-Бузыль, Н. А. Супрун, И. В. Пахомов

Результатом ресоциализации как одного из приоритетных заданий пенитенциарной системы Украины является изменение личностных качеств осужденного, которая обуславливает его дальнейшее саморегулируемое стабильное социально-нормативное поведение после освобождения из мест лишения свободы, что детерминирует не только восстановление его социального статуса, но и возвращение в социум как полноправного и правопослушного члена общества. Подчеркнуто, что поверхностное отношение к социально-психологической составляющей процесса ресоциализации приводит к тому, что просоциальные моральные и правовые ценности воспринимаются осужденными как внешние, а их интериоризация не происходит. В данной статье актуализировано применение духовно ориентированных методов ресоциализации осужденных. Поскольку обычные средства ресоциализации (режим, обучение, общественное влияние, труд, социально-воспитательная и психологическая работа и т.п.), как правило, не оказывают существенного влияния на осужденных рецидивистов, которым характерно нивелирование просоциальных ценностей ценностями преступной субкультуры. Доказано, что формирование православных ценностей позволяет осужденным добиться положительных результатов в процессе их исправления и ресоциализации, раскаяния и примирения, получения навыков ответственной жизни. Представлены результаты внедрения психокоррекционной программы формирования православных ценностей у осужденных рецидивистов на примере действующего учреждения исполнения наказаний. Акцентируется

внимание на результатах опроса осужденных, являющихся членами православной общины и участниками программы формирования православных ценностей. Обращено внимание на особенности интериоризации осужденных в процессе прохождения данной программы. Определены важность и действенность духовно ориентированного тренинга как интерактивного средства православной педагогики и психологии. Отмечено, что осужденные рецидивисты, являющиеся постоянными членами православной общины и активными участниками программы формирования православных ценностей, приобретают не только новые знания, но и формируют навыки их применения, поэтому прогноз их ресоциализации представляется положительным.

Ключевые слова: результаты психокоррекционной программы, осужденные рецидивисты, православная община, интериоризация православных ценностей.

THE RESULTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE PSYCHO-CORRECTIONAL PROGRAM FOR THE FORMATION OF ORTHODOX VALUES OF CONVINCED REPEAT OFFENDERS

Yu. Yu. Boiko-Buzyl, M. O. Suprun, I. V. Pakhomov

The result of resocialization as one of the priority tasks of the penitentiary system of Ukraine is a change in the personal qualities of the convict, which determines his further self-regulating stable social and normative behavior after his release from prison, which determines not only the restoration of his social status, but also his return to society as a full-fledged and a law-abiding member of society. It is emphasized that a superficial attitude to the social and psychological component of the resocialization process leads to the fact that pro-social moral and legal values are perceived by convicts as external, and their internalization does not occur. In this article, the application of spiritually oriented methods of resocialization of convicts is updated. Since the usual means of resocialization (regime, training, social influence, labor, social, educational and psychological work, etc.), as a rule, do not have a significant impact on convicted repeat offenders, who are characterized by the leveling of pro-social values by the values of the criminal subculture. It has been proved that the formation of Orthodox values allows convicts to achieve positive results in the process of their correction and resocialization, repentance and reconciliation, and acquiring the skills of a responsible life. The article presents the results of the introduction of a psychocorrectional program for the formation of Orthodox values among convicted repeat offenders on the example of an existing institution for the execution of punishments. Attention is focused on the results of a survey of convicts who are members of the Orthodox community and participants in the program for the formation of Orthodox values. Attention is drawn to the peculiarities of the interiorization of convicts in the process of passing this program. The importance and effectiveness of spiritually oriented training as an interactive means of Orthodox pedagogy and psychology have been determined. It is noted that convicted repeat offenders, who are permanent members of the Orthodox community and active participants in the program for the formation of Orthodox values, acquire not only new knowledge, but also form the

skills of their application, therefore, the forecast of their resocialization seems to be positive.

Key words: Results of a psychocorrectional program, convicted repeat offenders, Orthodox community, interiorization of Orthodox values.

Бойко-Бузиль Юлія Юрїївна – доктор психологічних наук, доцент, заступник завідувача науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ, Україна). E-mail: b-byy@ukr.net

Бойко-Бузиль Юлия Юрьевна – доктор психологических наук, доцент, заместитель заведующего научно-исследовательской лаборатории психологического обеспечения Государственного научно-исследовательского института МВД Украины (г. Киев, Украина). E-mail: b-byy@ukr.net

Boiko-Buzyl Yuliia Yuriiivna – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Deputy of the Laboratory Psychological Support Manager, State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: b-byy@ukr.net

Супрун Микола Олексійович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри церковно-практичних дисциплін Київської духовної академії і семінарії (м. Київ, Україна). E-mail: suprun62@ukr.net

Супрун Николай Алексеевич – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры церковно-практических дисциплин Киевской духовной академии и семинарии (г. Киев, Украина). E-mail: suprun62@ukr.net

Suprun Mykola Oleksiyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Church-practical Disciplines of the Kyiv Theological Academy and Seminary (Kyiv, Ukraine). E-mail: suprun62@ukr.net

Пахомов Ілля Володимирович – викладач центру професійної освіти Територіально відокремленого відділення «Білоцерківська філія Академії державної пенітенціарної служби» (м. Біла Церква, Україна). E-mail: pahomov.ilya@ukr.net

Пахомов Илья Владимирович – преподаватель центра профессионального образования Территориально обособленного отделения «Белоцерковский филиал Академии государственной пенитенциарной службы» (г. Белая Церковь, Украина). E-mail: pahomov.ilya@ukr.net

Pakhomov Illia Volodymyrovych – lecturer of the Vocational Education Center of the Territorially Separate Branch "Bila Tserkva Branch of the Academy of the State Penitentiary Service" (Bila Tserkva, Ukraine). E-mail: pahomov.ilya@ukr.net